

Andrija Španić: povodom 65. obljetnica smrti

IVAN DEČAK

Mlinovi 25/1

HR-10000 Zagreb

Jedan od najznamenitijih Ravljanina svakako je prof. dr. Andrija Španić (1895-1946.), nezaobilazno ime zagrebačke i hrvatske oftalmologije prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Time se, dakako, svrstava u istaknute znanstvenike i stručnjake križevačkoga kraja zbog čega je i zaslužio spomen u gradu.

U ovom članku prikazan je njegov odnos prema obitelji, rodnom selu i bolesnicima iz cijelog kraja koji su mu dolazili po pomoć, kao i njihov odnos prema njemu. Nizom pojedinosti oslikan je s više strana i tako nam je, vjerujem, postao poznatiji, priznatiji i bliži.

Ključne riječi: Andrija Španić, Komadov doktor, Raven, Križevci

Glasovit i zaslužan oftalmolog

Ako je vjerovati predaji, onda o prof. dr. Andriji Španiću puno govori reakcija njegovog kolege s posla prilikom dolaska starije seoske žene u kliniku. Kad je zapitala za dr. Španića, pomalo uvrijeđeni liječnik odgovori gotovo ljutito: »Španić! Španić! Samo traže Španića. A što smo mi ostali!?!«

Seljanka zastane iznenađena, ali ipak prozbori da je ona doktorova majka i da je došla sinu u posjet. Sad se pak liječnik neugodno iznenadi i nakon što majku uputi sinu, ubrzo nestane u zgradi.

Taj događaj se dugo prepričavao u selu, a čuje se još i danas, premda doktor i njegova majka već odavno nisu živi, kao i njihovi suvremenici kojima je ispričala neočekivan događaj iz Zagreba, ujedno i dokaz vrijednosti svoga sina liječnika.

Ukratko o životu Andrije Španića

Andrija Španić rodio se 7. studenoga 1895. u Velikom Ravnu nedaleko Križevaca. Otac Ivan (1867-1916.) umro je zarana, u 50. godini, a sin Andrija samo šest mjeseci kasnije, s navršenih 50 godina! Spomenimo još kako je otac umro u pro-

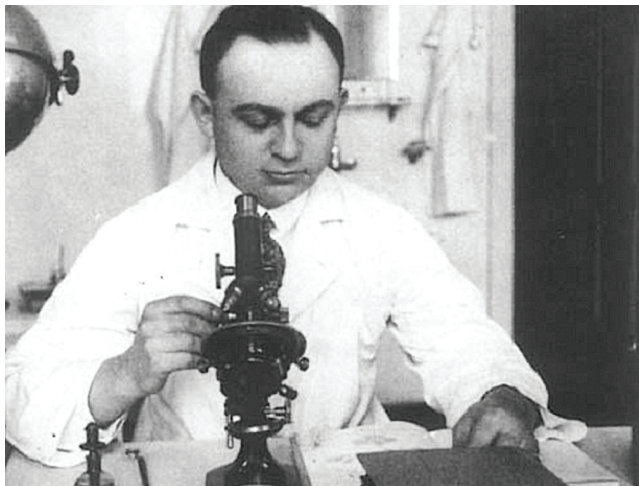
sincu, dok je sin već četiri mjeseca služio u domobranskom pješaštvu! Majka Apolonija (1874-1956.) otad o gimnazijalcu, kasnije i studentu u Zagrebu, brine sama, uz pomoć kćeri Jelene i najstarijeg sina Stjepana koji su tada imali 25, odnosno 23 godine. Najmlađem sinu Franji bilo je tek 15 godina.

U takvim okolnostima pobožna majka htjela je da »Andrija izuči za popa«, ali on je nakon pučke škole u Ravnu izabrao gimnaziju. Kako se u Zagrebu školovalo gimnazijalca, a kasnije i studenta, današnji naraštaji ne znaju. Nažalost, već je Ivan, pokojni doktorov nećak, znao pripovijedati kako je »Stric Stjepan u pet kilometara udaljeni Repinec vozio vino, pšenicu i drugo te vlakom nastavio za Zagreb. Prodavalo se štogod se moglo jer novca u seoskoj kući nikad nije bilo dovoljno!«

No, ni tako prikupljen novac nije bio dostatan za skupi život u gradu pa je učenik, kasnije i student, nerijetko imao za objed, ali ne i za večeru. Zato jednom reče roditelju da »nikad više ne daju djecu daleko od kuće.«

Iako djeca nerado slušaju roditelje, pa i braću, sestra Jelena (1891-1974.) ipak je otišla od kuće u časne sestre postavši Teodozija. Budući da je

druga sestra Katarina umrla kao dijete, u kući su ostali samo najstariji brat Stjepan (1893-1956.) i najmlađi Franjo (1901-1973.).

Slika 1: Dr. A. Španić u laboratoriju.

Stjepan je Andriji više pomagao tijekom školovanja, a Franjo kasnije, kad je kao liječnik s djevojkom Marijom Gojanović dolazio u Raven i odsjedao kod mlađeg brata koji mu je ustupio kuću, a on i žena spavali su u susjedstvu. Budući da je u to doba na selu bilo buha i drugih »domaćih životinja«, Franjina supruga Ana svakodnevno je mijenjala posteljinu. Ona je općenito veoma brinula o zaljubljenom paru, a osobito o doktoru kad je obolio.

Španićeve aktivnosti u slobodno vrijeme

I drugi su ugađali istaknutom Ravljaninu, primjerice, po njega su redovito odlazili na pet kilometara udaljenu željezničku stanicu zaprežnim kolima ili čak kočijom u vlasništvu Nikole Kralja, prvog tasta Franje Španića. Razumljivo, odvozili su ga i u Repinec na vlak. Pritom bi ga opskrbili domaćim proizvodima koje je najviše volio. I za vrijeme boravka u Ravnu mogao je birati što će jesti od domaće ponude. A kad je već obolio, odlazio bi u vinograd, razapeo mrežu između klijeti i trešnje te provodio mnogo vremena s knjigom u ruci ili u razgovoru s bratom i djevojkom.

Naime, čini se da je Andriju Španića vinograd oduvijek privlačio poput nečeg magičnog. Nitko od rodbine i ostalih mještana nije znao da je Ko-

madov doktor volio piti zbog čega je i odlazio u klijet i vinograd zvan Fustice u nastavku sela.

Prema riječima njegove nećakinje Ivke Benčak (1938.), volio je grožđe, najviše crnu Iza-belu, osobito grozdove na lucnima ovješanim u klijeti ili kod kuće. »Te su lucne moji čuvali za njega do Božića. Cijela je prostorija mirisala po tom grožđu«, sjeća se nastavnica u mirovini.

Španići su imali gorice u dijelu vinograda zvanom Turjak. Baš tu je u 19. stoljeću velikaška obitelj pl. Zdenčaj iz Ravna imala bogate nasade s kojih je ubirala i po 30 sorti grožđa te spravljala vrsno vino koje je donosilo nagrade i s najprestižnijih izložbi toga doba. Je li Španića možda obuzimala nostalgija za nekim prošlim vremenima u kojima se za Raven i plemićku obitelj nadaleko znalo, a ne kao danas? Ili je naprosto sam vinograd u liječnika budio ugodna čuvstva kojima se rado prepuštao?

Još je nešto važno istaknuti vezano za Andriju Španića i vinograd. U njega nije dolazio samo radi opuštanja ili samo zbog dokolice i razbibrige. Rado i nerijetko dolazio je u gorice da bi radio i pomagao. Razlog tome možda je i činjenica da mu je otac rano umro pa u kući nije bilo »starije muške ruke.« Vjerojatno se želio i odužiti majci, braći i šogoricama koji su mu nerijetko ugađali.

»Doktor se nimalo nije držao gospodski kad je riječ o poslu«, pripovijeda Đurđa Španić, udovica liječnikova nećaka. »Najradije bi vezao lozu, alizamislite- i prskao!«

Tko ne zna, bio je to posao kojem se nisu veselili ni neki seljaci. Odjeven u najgoru odjeću, prskač je na leđima nosio prskalicu s deset litara vode, ručkom pumpao »špric« i hodao gore-dolje dok trsove nije polio s obje strane. Redovito je bio prljav i mokar, ruku nagriženih galicom. Ni to nije smetalo Španićevom doktoru, premda ne znamo je li se, za razliku od seljana, koristio rukavicama.

Španićeva pisma obitelji

Iako se prihvaćao i drugih poslova, dr. Španić je svojim najbližima, ali i selu i okolici, ipak najviše pomagao liječenjem, ne samo u svojoj speci-

jalnosti već i liječenjem drugih bolesti. Ako to nije mogao sam, svojeg je zemljaka preporučio odgovarajućem kolegi da bolesnik ne bi uzalud dolazio u Zagreb.

Slika 2: Iskaznica prof. Španića za vožnju vlakom 1. razreda

Posebno je brinuo o zdravlju majke i brata Franje, što se vidi iz dirljivog pisma koje čuva spomenuta nećakinja. Citiram:

»Franjo mi je pisao, da Tebi nije dobro i da Ti sol i onaj prašak ništa ne pomažu. Ja ću kupiti onakav lijek, kakav Ti je bio rekao uzimati profesor Popović, te ću Ti prvom zgodom poslati. (...) Kad mi pišeš Ti ili on (brat) svakako mi pišite točno kako Ti, da Ti mogu prema potrebi još i što drugo poslati. No upozorujem Te da moraš uzimati kompot ili kuhane šljive ili jabuke ili uopće voće, jer u protivnom slučaju sve skupa slabo koristi. Ako nemaš doma voća, to ću Ti ja nabaviti. (...) No samo mi svakako piši-ali istinu, a ne da me zavaravaš...!«

Andrija Španić pomaže suseljanima

Podjednako ga zanima i brat Franjo, što možemo zaključiti na temelju pisma »...ništa mi ne piše da li je dobio list i u njemu novac i koliko, jer mi ne bi bilo drago, da se to izgubi. Franjo neka ne radi dok mu ne bude dobro, ja ću rađe platiti teške, ako su potrebni, nego da si naškodi i ode tamo kamo svatko mora ići zauvijek.«

Komadov doktor spremno je prihvaćao i pacijente izvan svoje obitelji. Mještanim Ivan Mužić

čuo je od bake Magde da joj je doktor operirao jedno oko. »Baba je više put pripovedala kak je Španić za vrijeme operacije pjevušio ,Dolinom se šetala!‘ Posle su se spominjali kak’ su zajedno išli u školu, družili se, skupa pasli krave i na žaru pekli kukurezu i krumpir. Već je bil gimnazijalac a još je teral krave na pašu.« I uvijek bi Magda rođ. Holt govorila kako je Andrija Španić bio jako dobar đak, a i ona se imala čime pohvaliti. I kako je bio dobar čovjek i pomagao svima koji su iz kraja dolazili k njemu s raznim bolestima.

Kad više nije mogao ni liječiti ni preporučiti, pomagalo je njegovo ime i ugled. To je iskoristio i snalažljivi Andrija Babec te je, prema riječima njegova unuka Franje, otišao u zagrebačku očnu kliniku i rekao da je iz Ravna, što je bilo dovoljno da ga prof. A. Botteri prihvati i sam operira. »Djed je navek pripovedal kak je Botteri za Španića govoril da je jako dobar doktor i da je imal sve uvjete za veliku karijeru.«

Prijateljstva s uglednicima

Dr. Španić već je do svoje bolesti, prije pedesete godine života, dosegao zavidnu znanstvenu i profesionalnu karijeru i ugled, ne samo među kolegama i nadređenima. Da su njegova djela bila cijenjena, potvrđuje i uspon na fakultetu i klinici. Bio je ugledan i u širim zagrebačkim krugovima, poglavito među umjetnicima i »mačekovcima«. Družio se sa slikarom Josipom Kljakovićem, kiparom Franom Kršinićem koji mu je darovao figuricu »Žena na ladanju«, a poznao je i Ivana Meštovića. Slikar Ivan Režak i njegova djevojka Marija toliko su ga zavoljeli da im je sa svojom družicom Marijom bio vjenčani kum, a i ljetovali su zajedno.

»Iako je bio dosta povučen i ne osobito razgovorljiv, jako je volio društvo«, prisjeća se Marija, poslije Španićeve smrti udana Carić. »Posjećivali smo obitelj njegova prijatelja i predstojnika Očne klinike prije Španića, dr. Botterija, te Režekove, Kljakovićeve i druge. I Andrija je njih pozivao u svoj stan, a sastajali su se i ,vani‘, u tadašnjem hotelu ,Gašpić‘ i kavani ,Trilby‘.«

Bračni život Andrije Španića

»O, Bože, kako mi je s njim bilo lijepo živjeti, a tako je brzo prošlo!« usklikne Marija koju je Andrija 1935. upoznao preko svoje laborantice Micike Podobnik. Odmah se zaljubio u tu lijepu Šibenčanku, a i ona u njega. Dvoje mladih živjelo je u ljubavi i skladno, ali nevjenčano, što je ponajviše ljutilo oštru majku Apoloniju i sestru Jelenu, časnu Teodoziju. One su uzaludno zahtijevale da sa svojom izabranicom stane pred oltar, a brat Franjo bio je slobodnijih nazora pa je doktor vjerojatno i zbog toga radije svraćao k njemu. Za Andriju je bilo najvažnije da ga Marija voli koliko i on nju. Ona će puno godina kasnije potvrditi da ga je »obožavala jer je bio dobar, pošten, skroman, plemenit, smiren, uglađen, fin-pravi gospodin.«

Tako su ga doživljavali i u rodnom Ravnu, gdje je bio cijenjen i zato što je volio raditi »seljačke poslove« i kad je već bio ugledan liječnik. Možda još više sviđalo im se što se »svakomu glasio, pozdravio ga, pa i spominao se.« Dragica Babec sjeća se da je s njezinim ocem Ivanom Kučišem često razgovarao. Ostalo je zapamćeno da se doktora ipak najčešće viđalo s knjigom.

Mogućnost odlaska u Ameriku

Zvali su ga čak i iz Amerike, što nije nimalo čudno za takvog intelektualca, izvrsnog okulista, dijagnostičara, i to ne samo za očne bolesti već i vrhunskog stručnjaka za operacije. Zbog toga je imao puno pacijenata iz cijele Hrvatske koje je primao u klinici ili u svojoj ordinaciji u zagrebačkoj Gajevoj ulici 7.

U toj ordinaciji, prema riječima Španićeve zaručnice, liječio je i jednu Šibenčanku koja je kasnije govorila »kako bi oslijepila da nije bilo doktora Španića.« Kad je idući put došla u Zagreb i čula da je umro, plakala je kao za svojim najbližim.

Profesoru su dolazili i pacijenti izvan Hrvatske, pa i kći nekadašnjeg predsjednika starojugoslavenske vlade Cvetkovića. Slikareva supruga Marija Režek pričala je da je tu razrooku desetogodišnjakinju liječnik operirao, nakon čega je i progledala. Na

vrlo zahtjevnu operaciju pozvali su ga i u Budimpeštu gdje je, također uspješno, izveo složen zahvat. Godine 1944. pozvan je i u Sjedinjene Američke Države, ali zbog rata nije otputovao.

Možda krivac njegova potovanja nije bio samo rat, već i bolest. Dr. Španić je, naime, obolio već početkom 1944. te je morao na višemjesečni dopust. Budući da više nije mogao obavljati najvišu dužnost u klinici, nije bio ni njezin nadstojnik. Unatoč narušenom zdravlju, pisao je s dr. Blankom Jutriša-Koržinek, kliničkom asistenticom, udžbenik »Oftalmologija« koji će se tiskati nakon njegove smrti.

Kad takav čovjek bezizgledno oboli, razumljivo je da to bolno i široko odjekne. Vijest je najviše zabrinula majku, braću i zaručnicu, ali i kolege i pacijente. »Kad mu se stanje pogoršalo, kolege liječnici predlagali su da ga se pošalje u Ameriku, ali se netko tomu usprotivio«, sjeća se njegova nećakinja Ivka.

Ipak je ostao u Zagrebu gdje su, prema pričanju njegove Marije, »najprije zaključili da mu treba operirati krajnike. Izvrsnom dijagnostičaru postavljena je kriva dijagnoza i on je operiran. Tek će kasnije prof. Lušicki utvrditi kako su njegovi bubrezi 'dvije suhe krpe'. Kolege u bolnici sve su pokušali, ali uzalud.«

Španićeva ljubav prema zavičaju

Za vrijeme bolesti Komadov doktor duže je boravio u Ravnu nego ranije. S njim je bila i družica Marija koja mu je pomagala i ugađala, kao i drugi, da bi što lakše podnosio bolest. Nećakinja se sjeća da mu je Šibenčanka jednom spremila i odnijela u vinograd »nešto slično puding«.

»I opet bi u vinogradu provodio po cijele dane, a čak je htio i prenoćiti, ali mu je moj tata savjetovao da od toga odustane«, kaže Ivka.

Volio je vinograd, kao i Raven u koji je uvijek rado dolazio, a nerado odlazio. Odlazak je osobito teško doživio u lipnju 1946. godine kad je zadnji put boravio u rodnom mjestu. U to doba godine u selu i oko njega sve je puno boja i mirisa i sve više plodova seljačkih ruku. U tom razdoblju punog života, jedan se život nepovratno gasio.

Vrstan liječnik bio je toga itekako svjestan, jednom prilikom naslonio se na ogradu zdenca kod starijeg brata Stjepana i rasplakao. Još jednom je »plakao kao malo dijete« kad su ga zadnji put vozili na željezničku stanicu i prolazili kraj njegove rodne kuće. Marija ga je upitala što mu je, kao da ne zna, a on je odgovorio da će joj reći u Zagrebu. Tamo joj je rekao da je pomislio kako Raven više nikad neće vidjeti. I nije.

Španičevi zadnji dani života

Brat Franjo poveo je u Zagreb svoju djecu da još jednom vide strica. »Kad smo došli k njemu, ustao je ali se zanjihao pa su ga Marija i tata pridržali da ne padne«, pripovijeda Ivka. »Ne znam kako dugo su razgovarali, ali se sjećam da je bilo govora i o prskanju vinograda!«

Kratko nakon povratka obitelji iz Zagreba javili su da mu se stanje pogoršalo te su poslali auto po majku i braću. »Kad smo te noći došli u Zagreb, brat je već bio u komi«, ispričao je Franjo.

Marija je rekla kako je plakala, a on ju je još tješio: »Nemoj plakati!« Ona kaže da su mu to bile zadnje riječi. Oko tri sata ujutro 20. srpnja 1946. zauvijek je sklopio oči u 51. godini života, u dobi kad je najbolje mogao stvarati.

Spomen na Andriju Španića

Kad su ga dovezli u Raven, oko auta skupilo se mnoštvo ljudi. Majka Apolonija plačući molila je da otvore lijes, ali nisu htjeli. Zatim su ga odvezli bratu Franji, odakle je sutradan sprovod krenuo prema Malom Ravnu, gdje je i želio biti pokopan. Oni koji su ga ispraćali, poput Bare i Stjepana Mušleka, misle da je njegov sprovod bio jedan od najvećih u Ravnu. Ispratilo ga je mnoštvo ljudi iz sela i okolice, ali i udaljenih mjesta, npr. Zagreba, prof. Botteri i drugi kolege. Ispratila su ga i tri svećenika: Stjepan Lugarec rodom iz Ravna, Stjepan Golubić iz susjednog Lemeša i Franjo Katić iz župe Mali Raven. Nitko se, međutim, ne sjeća tko se oprostio od pokojnika.

Slika 3. Andrijin mlađi brat Franjo Španić.

Braća su mu podigla skupocjeni spomenik s lijepom kovanom ogradom. Nikad ga nisu prežalili, kao što ni on nije mogao prežaliti što im nije uspio izgraditi kuću, a tako je to želio. Franjo, doktorov ljubimac, još je dugo žalio što su vlasti pokupile sve iz Španičeve ordinacije, osim namještaja, čak i zlatno nalivpero koje bi spomenutom bratu bila draga uspomena.

Raven očekuje od gradskih vlasti u Križevcima da se što prije jedna ulica ili trg nazovu imenom toga istaknutog i zaslužnog liječnika, profesora na fakultetu i predstojnika Očne klinike u Zagrebu. Šezdesetipeta obljetnica smrti bila bi za to idealna prigoda.

Nadimak »Komadi«

Ravljeni su, kao i drugi seljaci, nekoć živjeli u zadrugama. Kad su se one krajem 19. stoljeća raspadale, uže obitelji su se odvajale i zasebno živjele. Tako i doktorovi roditelji koji potječu iz dvije Španičeve zadruge. Njegov otac Ivan došao je ženi Apoloniji, a njihovoj su obitelji nadjenuli nadimak Komadi. Zašto, nitko živ ne zna.